

МАТЕЙ ШОПКИН

ЗЛАТКО ТАСЕВ

Матей Шопкин е сред онези пленници на патетичното лирическо слово, които трудно биха могли да бъдат събрани с някое друго. Обикновено казват, че и в призиването личи пръстът на съдбата, но често забравят, че творчеството е нещо повече. . . То е непрестанно усилие да се съхраниш, да бъдеш свой, да не повтаряш вече казаното под българските поетически небеса, както и воля да откриваш непрестанно онези свои идейно-естетически подстъпи към любимата проблематика, чрез които да враждаш собствените си вълнения сред многоликия хор от творци. Нашата литературна критика е разглеждала неведнъж характерното за този поет, писала е за мястото му в съвременната ни литература. Някои автори като Симеон Хаджикосев определят неговото поетическо име, както и имената на Иван Николов и Янко Димов, като своеобразно свързващо звено между априлската генерация поети и „втората априлска вълна“, при все че това деление е до голяма степен условно.

Творческият профил на Матей Шопкин обикновено свързваме с онези негови съратници в сферата на поетическото от 65-та аудитория, където лирическото слово набираше своята звучеща сила, където се проверяваха първоначално главните, съществените страни от поетическото дарование. Това не можеше да не даде отражение върху характерния строй на лириката, която придобива все повече и повече пространствени измерения, които се стимулират от контакта със слушателската аудитория. Така поезията не само проверяваше своята интимна сила и съкровеност, но и подхващаше нови, неизследвани посоки в естетическото самоусъвършенствуване, а своеобразната „естрада“ се превръщаше не само в подиум за експерименти, но и в мерило за повишена високателност към себе си и другите. И в очарованието на звучещия глас, и в неговата дръзка сила и съдбовност се крие обяснението за сътвореното от творците, които вляха своите търсения в яката сплав на априлското поколение.

Но дори и да разглеждаме творчеството на поета на цялостния фон на двете поетически поколения, ще видим, че от това той не губи, а има своето самотитно място в съвременната ни поезия. Може би сред съществените изисквания за всеки истински поет е да бъде именно такъв — неповторим, със свое лице сред поетическите си събратя, да бъде сам творческа индивидуалност независимо от плюсовете и минусите, които могат да съпровождат поетическия му път. Коего не ще рече, че авторът трябва да идва сякаш на голо място, че трябва да бъде откъснат от общите художествени тенденции. Матей Шопкин е свързан може би повече от всеки друг от своето поколение с предходниците, с развойните пътища на традицията и съвременната ни поезия като цяло. Неговият стих е продължение на трайни домогвания в нашата национална поезия като доразвиване на основни мотиви, като съхраняване на народността звучене и национален колорит.

Подчертавам това, тъй като Матей Шопкин е сред онези наши творци, за които критерият за националното е сред главните, той е вграден в емоционално-образната същина на неговия стих, той е интимният двигател на наситената с героико-патрио-

тични мотиви поезия на твореца. Така той формира най-съществените страни от своята поетическа палитра. От друга страна, навярно не съществува истински поет, който да не би желал поезията му да намери отклик сред хората, сред обществото, независимо от това, че едни търсят интимната доверителност при подхода към темата, а други са избрали по-директни пътища за въздействие. При Матей Шопкин тези две начала се преливат, при все че патетичното самоизразяване, което е обрнато по-директно към хората, взема категоричен превес. Той е поет на възторга; поетическият му патос атакува съзнанието на читателя, сякаш с неизчерпаем стремеж да му предаде от своя емоционален плам, да му дари най-съкровената част от своите изповеди. Независимо от преимуществено класическата поетическа структура Матей Шопкин е пределно диалогичен поет, за когото общуването с хората, дори и разговорът „насаме със себе си“ не е празна дума, а съществена страна от битието му на творец. Тази главна характеристика на неговите пеенци съзвучия дава отражение върху най-същественото, сътворено от чувствителното му перо, обяснява някои важни моменти от подхода му към проблематиката.

Матей Шопкин е плодовит поет и аз не знам понякога предимство или недостатък е това. По-скоро се старая да си обясня този факт главно с патетичната природа на неговия индивидуален натюрел. Обглеждайки сътвореното от талантливото му перо, без колебание можем да кажем, че поезията е другата, красивата, но и съдбовно трудната страна от битието му на човек, когото измъчват въпросите за чистотата и достойнството, за когото творчеството е съдбовност и своеобразна нова действителност. Когато Матей Шопкин не може да намери достатъчно основания за патетично възпламеняване от настоящия миг, той насища стиха си с дишанието на историзма; когато пък е изцяло в съвременността, той я схваща като историческа съвременност, като жива брънка от преминалото, като съдбовна среща на идеалите, на копнежите, на мечтите. При това отделните мотиви винаги се интерпретират от висотата на съвременността, с оглед на настоящите вълнения на обществото и изискванията, които са ни необходими в движението ни към бъдещето. . . .

Такава е природата на патетичното самоизразяване, че дошлото, развълнувалото душата на поета не може да се затаи, то търси начин да се излее навън като доказателство за всепобеждаващата искреност, която съществува в изкуството. Така е при много творци от миналото и нищо чудно, че когато представяме тръпните страници от класическото ни наследство, посветени на най-разнообразни мотиви, ще срещнем редом до строфи, които са неразделна част от човешката ни същност, и такива, които са по-мимолетни. Без да унифицирам нещата и явленията или да правя някакви външни паралели, тъй като става дума за степени на лирическо самоизразяване и за механизми, които протичат съкровено интимно, ще подчертая, че в типа лирика има и своите върхови предимства, и своите скрити недостатъци, пък и едва ли литературата би могла да се състои само от шедьоври. Така или иначе малцина са авторите, които биха могли да издържат на постоянно високия градус на възсъздаване; тук, в криволиците на търсенията, се издигат постиженията, чрез които се измерва един творчески път, и дълг на критиката е да прецени нивото на достиженията, като съизмерва неотклонно с върховите постижения на традицията и със съвременната ни литература.

Що се отнася до поезията на Матей Шопкин, то без колебание бихме могли да кажем, че от многобройните му стихотворения, посветени на родината, има няколко, които са безспорни, ярки сполуки в съвременната ни лирика. Вероятно това е и следствие на натрупванията в естетически смисъл, и особен звезден миг в творчеството на всеки автор, това са минути, когато е съсредоточена сякаш цялата поетическа енергия на твореца и той твори, необременяван от нищо и никого; сътворява своята творба-откровение, която често назоваваме антологична:

Моя древна земя, побеляла от кости и преспи,
моя гневна земя, почерняла от мъка и кръв —

дай ми оня бунтовеи напев на хайдушките песни
и зеления пламък на знамето с български лъв!

Дай ми тъмната болка на своите безпаметни рани
и дълбокия плач на Марица, Огоста и Вит! . . .
Като млад богомolec издигаи душата си в длани
от върха на Балкана, в мъгли и в балади обвит.

И те моля, земя, помогни ми докрай да остана
влюбен в пъстрите люлки на твоите ноци и дни;
залюлей ме над пропаст, приспи ме на равна поляна
и сърцето ми в извор, в камбана и в меч превърни! . . .

Ето такива стихотворения като „Молитва от Ботев връх“, част от което цитирахме, ни дават основание да смятаме, че магията на поетическото се получава тогава, когато мисъл и чувство, минало и съвременност заживяват своя единен живот в цялостната хармония на словото откровение, а образотворческото изнамиране е неповторимо, следствие е от многобройни подеми на перото. Не е трудно да определим, че при Матей Шопкин патосът има винаги определена романтична подкладка; стихът е не само емоционално приповдигнат, но пресътворява сякаш неспирното движение от реалността към идеала, от копнежа към мечтата. Така незримите внушения за естетически значимото и прекрасното се раждат от дълбоко личното, драматично съпреживяване на човешката и национална съдбовност и от усещането за неразделност в народния живот.

В немалкото стихотворни сборници на Матей Шопкин, в антологични стихосбирки като „Територия“ (1977) биха могли да се намерят и други примери, които да открият личните автори постижения в родолюбиво-патриотичната проблематика, неговата негълхнеща способност да намира винаги адекватен начин за изразяване в стих на това дълбоко човешко чувство. Поетът намира винаги трайни основания за своята любов, която е и наша, в историческото минало, в неповторимия релеф на родната ни земя, в страданията и победите на нашия народ. В творбите му заживяват отново познати исторически фигури, родни планини и реки; споменни изблици за родния край, за близките на сърцето насищат стиха, за да му придадат народностна и хуманна значимост. Неговите поетически видения са и исторически конкретни, и романтично уедрени, изпълнени с историзъм и съвременни послания:

Над Царевец пожарища догарят.
И там, над бездните на Търновград,
препуска Калоян! Препуска царят —
обречен, отмъстителен и млад.

Косите му — по-весели от цветe.
Очите му — по-гневни от стрела.
А Янтра с грохот блъска бреговете
и слуша плач от Лобната скала.

Не знаят рицарите тази мяра.
И там, през оня кървав ураган,
препуска Калоян! Препуска царят
на яростна и зла, и свята бран.
Тръбачи на България, тръбете!
Погледайте: от първия си час
препуска Калоян през вековете
и търси свои внуци между нас.

(„Калоян“)

По този начин в добрите свои стихотворения поетът не пресътворява някаква идеализирана картина на миналото, нито пък желае да твори някаква илюстративна панорама на историята, а с всеки свой стих утвърждава, че тази земя се е съхранила чрез борбата, чрез многобройни битки за устояване на българската народност. Този негов подход, който е и исторически верен, и правдив при възсъздаване на героичното, изпълва стиховете с патриотична прочувственост и нравствена дълбочина.

Поетът следва основните начала, които идват от традицията и търси свои начини и форми за собствено вграждане чрез слово действено и необходимо. Може да се каже, че още в тези стихотворения от различните му стихотворни сборници се набелязва едно трайно тежние към драматико-психологическо съпреживяване на историята, което дава своето трайно отражение върху най-добрите му постижения досега и което навярно ще се задълбочава във времето. Там, където патетичната възхвала е повече външна, без психологизмът на чувството да изгражда нравственото движение на стиха, там успехите са по-бледи и не се открояват в личните му постижения като творец. От стихотворенията, които бихме желали да изтъкнем, наситени с драматичния патос на поетическото преживяване са „Родина“, „Крепост“, „Към родината“, „Напев“ — творби, изпълнени с възхита и молитвено преклонение, както и особено тези, които са посветени на родния край като част от нашата свидна вселена: „Почти балада“, „Вселена“, „Поле“ и др.

Проследяването на патриотичния мотив в творчеството на Матей Шопкин е благородна задача, което ще ни разкрие шрихи от характера на чувството, ще открене пред нас нови нюанси от нравствените вълнения на автора, а също така ще хвърли допълнителна светлина върху начина на художествено изграждане. Важно е да се посочи, че независимо от драматичните нотки, които съпровождат стиха, придават му релефност и правдивост, една оптимистично-романтична доминантата е характерна за тези строфи, които са изпълнени с молитвено преклонение и усет за легендарното, за градивното, за онова, което движи историческото развитие. Такъв е характерът на патриотичното чувство, че стихът избликва винаги естествено и ненасилно и в това се проявява майсторството на поета, тъй като Матей Шопкин съумява в добрите си постижения да придаде необходимата психологическа динамика на своите вълнения. Непредубеденият поглед ще види, че стилистично-изобразителните средства, словоредът на твореца са изчистени от външни украсителства, от излишни усложнения дори и там, където наблюдаваме засилване на медитацията (особено в творбите за родния край, в съдържаните лирични вълнения). В повечето случаи стихът е директен и чист, с ясна композиция и стройна поетическа линия.

При досега с поетическите откровения на Матей Шопкин с основание мислим за открояващата се лирическа позиция, както и за движението на поетическата мисъл, съкровен израз на световъзрението на автора. Най-ярко проличава морално-етичната му позиция в стихосбирката, която би могла да бъде наречена етапна в творческото му развитие — „Добрата дума“ (1979). Тук не става въпрос само за идейно-естетическата позиция на поета, която винаги е цялостна и единна, а за онези интимни, човешки пътища за нейното съхраняване, които я извисяват, изпълват я топлината на хуманното звучене. Тук творецът, разработвайки пак познатата проблематика, но и добавяйки нови шрихи към нея, разкри нови страни от поетическия си образ, от една страна, а, от друга — доуплътни своята поетическа и човешка философия, която стои в основата на неговото развитие досега. Може да се каже, че с тази си стихосбирка Матей Шопкин задълбочи характера на своите художествени търсения и съсредоточи, концентрира много от своето разбиране за словото, в което се съдържа всичко — и памет, и отношение, и чувство, и философия.

Има стихосбирки, които се превръщат в обединителен център на личните авторски вълнения през времето, стихосбирки-синтез и „Добрата дума“ е сред тези стихотворни книги. Поетът навреме разбра, че лирическата му палитра се нуждае от нови живителни сокове като демонстрация на личен опит, с който идва и зрелостта

на мисленето, и дълбочината на разбирането. Ясно бе, че експлоатирането само на една тематика, без вътрешно дообогатяване, би довело до еднообразие, което като определен нюанс може да навести и най-сполучливите постижения, да създаде напластявания в една посока, което не е най-плодотворният път за поезията. Така или иначе дали беше жажда за преодоляване на собствената инерция, или беше следствие от разпъващи душата лични страдания, а може би и двете заедно, но в стиха все по-категорично нахлуваше драматизмът на чувството, а поетическите строфи преминаваха през извисяващата болка на съмнението.

Не че експресивните изживявания бяха чужди за лирическата палитра на автора до тази стихосбирка. Напротив, както споменахме, те са неразделна част от поетическия му свят, но в редица стихотворения оптимизмът на чувството преобладаваше и своеобразните нотки на твърдост в гласа бяха определящи. Впрочем ето един характерен пример, в който проличава ясно състоянието на лирическия герой:

Отсечи заплетения възел!
Смачкай болката си! И тръгни!
Нека твоят път да стане бързей,
озарен от пъстри светлини!

Нека тътнат бели водопади,
нека зяят черни пещери,
виروه да вийт с изненади
и да светят камени искри!

Отсечи заплетения възел!
Изправи очи и рамена!
Разбери, че трябва да се бърза
в тези динамични времена!
Трябва с бързина да се живее:
бързо да се пишат стихове,
бързо да се плаче, да се пее,
бързо да се вършат грехове! . . .

(„Бързей“)

Разбира се, ние не бихме могли да имаме нищо против такива категорични стихове, изпълнени с фриволност; твърдостта и оптимизмът са ни симпатични, а и призивът е изпълнен с жизнена сила. Можем да свържем подобни стихове и с младостта на поета, те са плод на дръзновената му природа като мимолетно прозрение при докосването до тайните на живота. Романтичната устроеност на твореца не бяга от болката, но желае нейната бързопреходност. Така ведростта, жаждата за динамично осъществяване преобладават, те са неразделна част от неспирното движение на естеството, от неговата неувяхваща мелодия.

Необходимо е да акцентуваме на факта, че Матей Шопкин е от онези наши автори, които още от първите свои лирически сборници славословят стойността; неговият лирически герой, който е максимален изразител на поествите чувства, е изпълнен с жизнерадост, с особена воля за отстояване на началата, които ръководят житейския му път, с нравствена устойчивост, която побеждава всякакви пречки, преめждия и болки. И в полемичните си стихове авторът е такъв — директен, категоричен, с една позиция, която не само подкупва, но и зове към действие, която е не само реакция срещу недостойното, но и призив за преодоляване на сечестите страни от живота. Такава особена сила се излъчва от известното стихотворение „Две витрини“, в което контрастните състояния, съпоставките, констатациите по ярък начин демонстрират уменията на твореца да изгражда стихотворение, което надхвърля конкретния повод и зазвучава като остра реакция срещу консумативния блясък на лекия живот, съпоставен с гражданските идеали на незабравимите. . . Това стихотворение, както и редица други творби, написани от перото на този поет,

с право се откроява сред поезията, която често наричаме ангажирана и която е сред най-доброто, сътворено от перото на автора.

Една друга група стихотворения до сборката „Добрата дума“ са написани с тънко художествено преливане между минало и съвременност, а от изповедите струи кристално ясната чистота на позицията. Такива стихотворения са „Към родината“ и „Молитва пред апостол Васил Левски“. Интимният заряд, който ги изпълва, готовността за жертвеност и обричане правят от подобни творби постижения за своя автор. Със средствата на лириката поетът се замисля за изконните добродетели, трайните и ценни черти, които са съпровождали дните и нощите на народа ни, стремежи се да даде отговор на въпроса за нравствените опори, за борческите идеали, чрез които той е устоявал през времето. С всеки свой стих авторът защитава разбиранието, че животът е борба, че революцията е един непрекъснат процес и в съвременността, че идеалът е като хоризонта и за него трябва да се воюва непрекъснато. И ето характерния „диалог със себе си“, който е сред обикнатите творчески похвати на лирика:

И никакви компромиси! . . . Светът
от тебе чака работа и песни!
Не греят макове край твоя път
и нощите невинаги са звездни;
невинаги вали гергьовски дъжд
и птиците невинаги са пойни;
но ти си мъж, ти затова си мъж —
да си достоен сред мъже достойни;
да носиш Христо-Ботевия кръст
като една божествена награда;
и върху българската свята пръст
да бъдеш прав дори когато падаш;
и да пламти под лявата ти гръд
звездата на червената Идея. . .
И никакви компромиси! . . . Светът
не е басейн край градската алея!

Приповдигнатият тон на изказ при Матей Шопкин може да оставя впечатление за известна риторичност, но това в повечето случаи не е така, макар че в отделни творби подводните рифове на ораторската дикция заплашват да олекотят художествената идея. В добрите постижения на автора внушението се постига нанстина с една нагорещеност на чувството, бих казал, с една красива публицистичност; тук описателността е избегната в максимална степен, а художествената концепция се носи от чистотата на лирическата позиция като глас на онези от хората, за които идеалите не са празна дума. Тази своя постоянна способност за създаване и моделиране на лирическа атмосфера, наситена с действеност, тази своя нескрита поривност поетът ще защитава с всеки свой стих — нещо повече, индивидуалният му поетически стил ще остава неизменен в основното независимо от задълбочаването на отделни начала на поетиката му.

Споменахме вече, че нравствено-философското начало е придобило своеобразна окраска в стихосборката „Добрата дума“. И в идейно-естетически смисъл, и като проблематика тази книга е продължаване и доразвиване на споменатите характерни особености от предходните книги, от цялостната творческа палитра на автора. Тук концептуалността е придобила синтетичен характер; не бихме сгрешили, ако кажем, че в тази книга са концентрирани по най-категоричен начин редица от разбиранията на поета. Не съществува никакъв разрыв между жизнена и поетическа реалност, напротив, в своето хармонично единство те живеят в тази искрена стихотворна книга, определят главните ръководни нишки, характерни за достойното човешко осъществяване. Лирическата медитация, която изпълва страниците на тази книга,

не е случайно хрумване, а своеобразният размисъл, който просмуква редовете, е следствие от натрупания опит, отзвук от противоречията на битието.

На пръв поглед поезията на Матей Шопкин не е особено разнообразна във формално отношение, независимо от това, че авторът търси в отделни свои стихосбирки известно разнообразяване в стилно-езиковото и композиционното изграждане. При него има даже и творби, където са търсени своеобразни преходи между стих и лирична проза, но това е прием преди всичко синкретичен, а внушението цели своята единност преди всичко в синхронното звучене на двете жанрови форми. Влюбен в класическия стих, поетът разнообразява неговото звучене не само с търсенето на нови аспекти от обикнатата проблематика, но и с някои други особености в поетиката на творбите.

Преди всичко трябва да подчертаем, че поетическият строй в лириката на Матей Шопкин се разнообразява от неизкоренимата му жажда за непрестанно общуване с читателската аудитория. Ето защо в поезията му ще срещнем различни форми на диалогичното начало, които изпълват с вътрешно, „сгъстено“ разнообразие лирическите му строфи. Повишената интензивност на чувството при съприкосновението с поезията на Матей Шопкин е следствие и на тази особеност, рожба е на естествената комуникативна стихия на поета. Проследяването с подробности на конкретните пътища за контактуване с читателското съзнание е тема за отделна разработка и затова тук ще се задоволим само с нейното маркиране.

Лириката е беспорно сред най-субективните изкуства, а интимната страна в творчеството на Матей Шопкин не буди никакво съмнение, като изповедността на поетическите му строфи им придава особена автентичност. Между лирически герой и автор съществува своеобразно тъждество, а защо не и сливане; повишената вътрешнотекстова, емоционално-съдържателна динамика е следствие и от активното и преимуществено използване от автора на първо и второ лице. Наблюдава се общуване не само между загатнатия автор или който се подразбира от текста и адресата, който може да бъде назован или не, но и засилени диалогични отношения от порядъка на тъй наречената от теорията „фиктивна комуникативност“.

Ясно е, че поетът придава голямо значение на общуването, че е изпълнен с копнеж да всели част от своите вълнения, най-хубавото от своята човешка същност и чувствителност у нас, читателите. Оттук порасналата роля на словото, на думите, с които се изразява чувството и пред които авторът се прекланя. Но отношението към думите при Матей Шопкин е не само, така да се каже, на езиково-стилистично равнище. При него акцентът е върху факта, че те са носители на отношения, на значения, а нерядко — и на определена философия. Така общуването се изпълва с функцията на една по-висша роля, с функцията на нравствено-егичното. Известно е, че около думите и тяхното значение са концентрирани много размисли и тълкувания не само от лингвисти, но и от писатели, психолози, философи и др. Те благоговейт пред тяхната магия, търсят да си обяснят скритата тайна, която се крие в тях. При Матей Шопкин смисълът на истинското общуване чрез думите било в междучовешките отношения, било чрез изкуството се крие в добротата. Тук той търси скрития им заряд. Да, наистина чрез думите изразяваме отношението си към света, родината, родния край, любимата, човека. Те са изразители и съхраняват не само националната ни чувствителност, но и я доусъвършенствуват чрез поетическото, в смисъла, който влага в езика Томас Сърнз Елиът.

Преди всичко поетът е убеден, че „добрата дума“ е в основата на нашето смислено, достойно човешко битие; познатият израз от класиката „красотата ще спаси света“ в поетическото разбиране на съвременния ни поет би могъл да се трансформира като „добрата дума ще спаси света“. Така се повишава и ролята на конкретното слово и в дълбокия смисъл, който влага поетът в него, то придобива по-мощни, пространствени и психологически измерения. Така се хвърлят онези мостове в общуването, които изпълват сътвореното с искреност, а оттам идва и доверието на читателите,

защото диалогът е между благородни души; общуване най-малко между равни без високомерие и дистанция.

В последните години феноменът за човешкото общуване в структурата на между-човешките отношения, от една страна, а, от друга — все по-нарастващата роля на изкуството в това общуване все повече вълнува учените-психолози, естетици а също така и културолози. Хубаво е, че в споменатата стихосбирка поетът спонтанно-образно е на равнището на съвременните търсения в науката за човека и успява да намери свой емоционално-експресивен ъгъл към проблематиката. В моралистичната философия на Матей Шопкин „добрата дума“ е издигната в своеобразен култ, тя е най-искрената, когато е изречена; тя е истински изразител на човешкото, тя би трябвало да стане постоянен гост в отношението ни към света и човека, да изпълва дните ни с красота и достойнство. Ето как в уводното си стихотворение от стихосбирката, което може да се възприеме като демонстрация на определено кредо, поетът изрича своите съкровени слова:

Тя идва през жарова от въпроси,
от истини, от болки, от лъжи.
И ти, мъжът на тридесет и осем,
не се страхувай: смело я кажи!

Кажи я като плач или прослава,
кажи я като песен или зов.
И никога, ей богу, не забравяй,
че тоя свят е гладен за любов.

И вярвай винаги в добрата дума.
Изречена дори от лош човек,
тя като пролетно цъфтене лумва
в просторите на тоя гневен век.

И светлина в душите ни изгрява,
и става хубав трудния ни ден.
И всеки има сили да прощава,
защото знае, че ще е простен.

Разбираме, че непрестанният стремеж за споделяне чувства и мисли, обсебили душата на поета, има свои ценностни координати; общуването е изградено върху определено разбиране, което е съществено за човешкия живот въобще. Добрата дума, достойната дума е и отношение, и позиция в света, в който живеем. Неслучайно в своята стихотворна книга авторът е обособил отделни цикли, онасловени по категоричен начин: „Думи към Отечеството“, „Думи към мама“, „Думи към безсмъртните“, „Думи към поезията“ и т. н. Написани в неизменната за поета тоналност, с трепетно вълнение и съпричастие, много от стихотворенията са сред интересните постижения на Матей Шопкин. Тук авторът ще демонстрира по определен начин и способността си да извайва атмосфера, да гради своите размисли в по-късите стихотворни форми, в лаконичността на фрагмента, който нерядко има своята афористична заостреност. В тези творби за добротата поетът е пак в своята проблемно-тематична посока на осъществяване, при все че е написал и стихотворения в нова светлина за родината, родния край, майката, любимата. Така в стиховете за поетичното проличава по недвусмислен начин както личната пристрастеност, така и обричането

От мрачните недра на вековете
ти идеш като хими и благослов.
И с блясък озаряваш върховете
на българската вяра и любов.

Ти цялата си шеметна магия.
И в тия електронни времевя

пред тебе коленича аз и ния
сърдечност, доброта и светлина.

Наричам „етапна“ тази стихосбирка, защото с много от нейните творби започна един специфичен процес в творческото развитие на поета, който доведе до определено задълбочаване на лиризма при запазване на основното като поетическа тоналност. Повече от ясно е, че с подстъпите към житейската зрелост творецът осъзна и видя много нови и различни неща от битието, пък и вероятно някои от външните обстоятелства, които се случват в нашия житейски път, преминали през сърцето, станали вътрешни преживявания, не можеха да не дадат отражение. Освен това и самата поезия крие в себе си възможности за изменение на своите специфични, вътрешно-развоини процеси. В лириката на Матей Шопкин все по-често започна да нахлува драматизът, характерната за него оптимистична доминанта идва като едно преминаване през страданието, като поетически катарзис и очищение от бурите на живота. Освен това поетът осъзна, че в този динамичен свят на борба между доброто и злото нему се пада единственото, неповторимото слово на индивида и творца, който трябва да каже своята дума, който трябва да сподели своите изживявания, да определи своето място сред човешкия безброй:

И аз разбрах, до болка изумен:
настана мосто човешко лято.
Но още зрее думата, която
принадлежи единствено на мен.

Може би тъкмо тази среща с реализма на живота го кара все по-трезво да се вглежда в мястото, ролята и функцията на магията, наречена поезия, може би тъкмо това преминаване през противоречията на действителността го кара да съпреживява отново и отново тръпката и магията на любовта; да се вглежда в строфите на любимите поети. Неслучайно авторът написа и цикъл, в който проличава едно точно пресядаване на интимни помисли, дошли като дълбоко личен отклик, носталгично изживяване и съпреживяване в унисон със специфичната есенинска атмосфера. Съприкосновението със земята на Есенин, със свещената и приказна Рус, ражда стихотворения, изпълнени с поетическа омая и някаква и старинна, и нова красота. В този цикъл рожденият край на великия руски поет е видян с влюбени очи, с поглед, който сякаш наново преживява нещата, отивайки и при спомена, назад, в годините на младостта. Подчертавам интимно-камерния характер на цикъла „В сърцето на Русия“, защото в това вглеждане и доосмисляне на свещените за всеки поет изконни начала, в това ново завръщане към строфите, словото и преживяванията, които са ни дарили любимите ни поети, виждам и дълбоките психологически основания, едно от обясненията за новите преобращения на лиричното, за замислянето за неговата функция и роля в света, в който живеем.

Този процес на вглеждане, на преосмисляне, на динамично съпреживяване на изконните начала, които движат поезията — родната земя, родния край, майката, любимата, магията на словото-пътеуказател — не можеше да не даде отражение и върху следващите стихосбирки, сред които особено значение има книгата „Безсънни предели“ (1983). Безспорно е, че нещо дълбоко лично бе разтърсило душата на поета и той отразяваше като чувствителна струна промените в собственото си съзнание, стараяйки се да бъде пак граждански ангажиран, отзивчив, съвременен поет. Светът се откри пред него в нова светлина, въпросите търсеха своя отговор, творецът насичаше стиха си с размисъл, назовавайки вече точно нещата, придавайки на откровението по-голям реалистичен привкус и багра. Какви са тези безсънни бдениия?

Това е може би неизбежната за годините на ранната зрелост среща със самотата, може би къртящото ехо на преминалата болка, ново завръщане към човешките усилия да бъдеш достоен и честен. Неслучайно много от стиховете са промисъл за такива нужни неща за човешката близост като приятелството, любовта, добротата. Даже

нешо ново като изказност съпровожда стиховете — сатирични интонации насищат стихотворенията, много от творбите са полемично извисени, като от разочарованието и болката се отива към мъдрото разбиране.

Вглеждайки се в сътвореното от талантливото перо на твореца в „Безсънни предели“, можем да обобщим, че задълбочаването на медитативния характер на лириката му допринесе за нейното обогатяване откъм дълбочина. Такава е природата на класическия стих, че движението при него от реалното към идеалното, от действителността към мечтата се осъществява винаги със средствата на синтеза, което е и една особеност, и своеобразно предимство. За разлика от свободния стих, който е, струва ми се, по-аналитичен, традиционното стихосложение дава плодотвора на авторския размисъл в пределно обобщена форма, някак си идеално обособена като художествена действителност, поетически абстрахирана. Така е и при Матей Шопкин, който е един от постоянните трубадури на звънящия стих, който е направил от пеещите съзвучия — макар че има успехи и в други форми — своя съдба. Не бива да забравяме следователно, че при него стихът в своята художествена изказност повече казва нещата, отколкото ги „доказва“, че той е отклик на нещо или дълго носено в душата, или парнало дълбините ѝ като мигновение, за да се разрази в стих — и патетичен, и полемично нацелен. В тази и обособена, поетизирана, романтична, изцяло рожба на въодушевлянето лирическа вселена животът е пак обект на поетическо пресъздаване, но е някак си своеобразно одухотворен, с една естетизация, която идва да ни срещне с лирическата субективност на един самобитен глас от съвременната ни поезия.

Когато отчитаме всичките тези характерни неща, ние виждаме колко необходимо беше поетът да насити строфите си с драматизма на чувството, за да им придаде по-голяма земна сила и реализъм при, общо взето, „идеализиращите“ функции на прекрасното като естетическо явление. Така словото стана знак не само на душевни изживявания и подеми, но се изпълни и с релефните очертания на човешките болки и тревоги, а въодушевлянето стана рождена сестра на съмнението. Иначе без етапната роля на стихосбирки като „Добрата дума“ или „Безсънни предели“ имаше опасност поетът да бъде спокоен от сянката на еднообразието. Разбира се, стихът не изгуби своята природа, той е все така синтетичен и някак си приповдигнат, но с новата проблематика, с новото осъзнаване на нещата, дошли като отклик на реални житейски ситуации или изживявания, той придоби нови измерения. Сега патосът е все по-често съпроводен от интимното вглеждане; оптимизмът е основен двигател в духовното битие на лирическия герой, но той идва след трудна и продължителна борба като една трудно извоювана победа. Така диалектиката на чувството спомогна за неговия по-траен, по-трезв реализъм. Ние се освобождаваме от илюзиите на младостта, когато преминаваме през разочарованието; ние ставаме реални, когато се срещаме с нашата и започваме да усещаме по-силно и трайно чуждата болка; ние обичаме света не само защото е прекрасен, но и затова, че човешката воля за щастие е частица от общите усилия, които са и наши; че човешката жажда за осъществяване преминава задължително през трудни перипетии, където са вградени наши усилия, воля и борба.

Характерно за Матей Шопкин е това, че той вижда съвременността не в нейните катадневни измерения, а схваща движението в съвременния живот като една жива брънка, която свързва миналото и съвременността. Той е от онези наши поети, при които историзмът е сякаш задължителен — почти няма стихосбирка от началото до последната му засега стихотворна книга „Благослов от Царевец“, която да не е възпел на героичното или докосване до гравитните импулси на живота като състояние и нравственост. Поетът бди за съхраняването на идеалите, които идват от безсмъртната борба на незабравимите чедра на народа ни, славослови корените, които са спомогнали за нашето устояване през времето. Нерядко в едно стихотворение само се преплитат минало и съвременност, пък и субективният поглед на автора придава на сътвореното винаги съвременно измерение. Така че при Матей Шоп-

кин историческото възсъздаване никога не е застинало в своите си форми, а е някак си одухотворено от съвременното дихание на автора. Този поет има рядката способност да придава на словото поетическо благоговение, думите на преклонение и възхита пред човешките и революционните дела на предходниците някак естествено извират от поетическата му палитра. Овладеяването на драматическата изказност даде своето отражение и при подхода към историческата тема. Стихът стана не само по-вгълбен, но се изпълни с вълните на трепетната, усложнената чувствителност, с градус на интимното вълнение, с гражданската развълнуваност на човешкото слово.

Натрупаният житейски и специфично творчески опит беше задължителен, за да се потърсят нови територии на лиричното, да се видят в нова поетическа гама изконни неща от историческото движение на обществото. Съдбата на всеки истински творец е такава, че в личния му художествено-естетически свят съществуват почти винаги няколко централни, основни тематични насоки и идейно-съдържателни ядра. Независимо от развитието, от новите търсения той пак се връща при изворите на своето вдъхновение, с което сякаш е закодирано цялото му съществуване. Колкото един поет е по-естествен, по-ограничен в подхода си към прекрасното, колкото по-единен и цялостен е в своето осъществяване, толкова резултатите от неговите домогвания ще бъдат по-трайни и ще носят всякога белега на съдбовното. Тъкмо затова съвременните ни поети трябва да останат верни на своя натураел, което не изключва възможността да се изпробват различни по своята същина художествени пътища. Съществуват творци, при които естетическият свят е единен, както и такива, за които са характерни вътрешно противоречивите интереси, а нерядко ще срещнем и автори, чиито талант е многофункционален и т. и.

Матей Шопкин е сред онези наши творци, които са верни на своята, нека така да я наречем, „първа поетическа дума“. При него пристрастията към определена тематика, проблематика и стил се характеризират с постоянство. Може би тъкмо тази особеност го задължава често (а навярно ще го задължава и в бъдеще) да разностранно въздействат своите художнически търсения, кара го да намира онези перспективни пътища за въздействие, които биха осигурили на стиха естетическа въздейственост. В този си стремеж поетът нерядко сменя своя художествен ракурс, оставяйки верен на проблематиката си. Сред книгите, които са нова дума в единния свят на твореца, бихме могли съвсем определено да посочим стихосбирката „До втората тръба“. Още самото заглавие подсказваше, че поетът ще продължи в една насока, която идва от класиката, за да ни внуши респект пред стойността, достойното, за да ни докосне до извисяващите хоризонти на героичното. И наистина в нашата национална поезия ние имаме ярки достижения, в които одаичното и баладичното начало имат своите поетически върхове. Тъкмо затова художественият подход на Матей Шопкин не само е една връзка с традицията, но и едно задължение за достойното нейно продължение със съвременни поетически средства. От друга страна, в съвременната ни литература съществуват също така сериозни постижения в тази посока чрез творбите на Евтим Евтимов, Иван Динков, Михаил Берберов и др.

Стихосбирката „До втората тръба“ се отличава със своята единност и цялостно звучене. Интересен е замисълът на автора: той решава да „документира“ поетически творбите си — в унисон с традицията и съвременните търсения на литературата да пресъздаде не само точността на житейския факт (което не е в задачите на поезията), а чрез личностите и съдбите, чрез тяхното съкровено слово да придаде на стиха полъх на автентичност. По-нататък той е пожелал чрез пестеливите изразни средства на лириката не само да претвори някои щрихи от образите на своите герои, но и да погледне от личностен зрителен ъгъл на тяхното борческо и творческо дело. Така обективно точното и лиричното се срещат, за да се получи онази поетическа амалгама, която въздейства с прякото лирическо слово или е изпълнена с лирическата недозказаност, с подтекстуалната сила на строфите. Героите, които са подтикът за патетично възславяне, са борци и поети, отдали своя живот пред олтара на

родината. Ето защо възпелът на героичното се съпътствува с много патриотични внушения, битката за национална свобода е и битка за социална свобода.

Героите и творците, вдъхновили поетическото въображение на съвременния ни поет, са сред онези достойни чедра на народа ни, много от които са митологизирани в неговото съзнание. Освен стихотворение за такава крупна фигура в националното ни Възраждане като гениалния поет-революционер Христо Ботев тук ще срещнем естетически съприкосновения с творческите и борческите идеали на П. К. Яворов, Христо Ясенов, Гео Милев, Христо Смирненски, Н. Й. Вапцаров, Антон Попов и много други. Необходимо е да се посочи, че авторът не върви само, така да се каже, по гребена на националната ни характерология, с нейните върхови проявления, но е сътворил и стихове за известни фигури със свое място в историята като Бачо Киро, Стамен Панчев, Николай Ракитин, Георги Шейтанов и много други. Творбите, посветени на поетите партизани, също са сред най-изразителните в стихосбирката. Така в колективния панорамен образ на дейци, много от които са съединили лира и меч, песен и бунтовен копнеж в своя неспокоен живот, авторът чертае важни страни от кристално чистия портрет на нашия борчески характер.

Стихотворенията от „До втората тръба“ не бяха възможни без съответните художествени натрупвания през времето, без необходимия солиден творчески опит в сферата на гражданската и интимната тематика. Матей Шопкин още в ранните си стихосбирки бе поет на героичното, при него то е вградено в самата същина на поетическата му чувствителност, но вътрешноразвойните процеси, които съпровождаха развитието, чисто психологическия и художествения опит, допринесоха срещаната тук-там външна патетична възхвала да намери в новите стихове нови идейно-естетически обосновки, нова художествено-образна аргументация. При това авторът вижда в своите поетически картини героичното не само в неговите изкристализирани форми, но и търси неговите нравствени проекции. По този начин творецът изобрази възвишените черти на човешкия характер, който винаги е носител на един извисен морал, и тъкмо тази особеност е сред онези важни смислово-съдържателни звена, които свързват посланията от миналото със съвременността.

Трябва да отдадем дължимото като оценка за творческите усилия на автора, който в такава несъмнено трудна област за художествено претворяване е пожелал да изпита възможностите на талантливото си перо. Известно е, че за исторически фигури, които са станали част от нашата духовна същност, се пише трудно, изисква се максимално творческо съсредоточаване и сякаш неизчерпаемост на вдъхновението. Независимо че творческият замисъл е изпълнен с чест и са създадени творби със значима стойност, можем да кажем, че не всичко, сътворено от автора в тази стихосбирка, е на еднакво ниво, и това е естествено. Дори, струва ми се, ако тя би била по-малко обемна, ще се открият повече постиженията. Но ясно е, че трудно се издържа на високия градус и навярно малцина са тези, които могат да поддържат с еднакъв успех постоянно ниво на вдъхновението — пък и не всякога се намира единствено верният поетически тон. Както е известно, дори Вапцаров в стихотворението си, посветено на Ботев, разкрива мъката при пресътворяването, което се дължи на необикновените и в същото време толкова обикновени дела на гениалния левец на революцията. Неслучайно в края на своята стихосбирка съвременният ни поет споделя:

Поискаха ми да напиша стих
за паметната плоча на героя.

Три седмици от хората се крих
и триста пъти си представях боя.
Дочувах как в последния си миг
младежът песенни слова изрича.
И виждах как под вражеския щик
кръвта му по моравата се стича

и се превръща в пламнала звезда.

И аз повторих думите свещени:

„Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира! . . .“ Казал ги е гений.

В своята стихосбирка поетът е слял история и съвременност по оригинален начин. Верния подстъп към интимната същност на своите герои той е открил чрез тяхното слово, изречено в стих. Така е доловена интимната същина на характера и заедно с известните факти от живота на героя се оформя онази единствено вярна картина и тоналност, която е и поетически, и жизнено достоверна. В композицията на творбите словото е изнесено в началото, като епиграф към стихотворението, което създава и възможността, и подтика за съвременни рефлексии на лирическия герой. Въсщност не би могло да се посочи някакъв общ модел при изграждането на стихотворенията, тъй като едни от тях са написани като своеобразно съпреживяване на личностната съдба и орис на борците, а други са максимално субективна изповед, която сплавя всичко в движението от миналото към съвременността. Отделни стихотворения, които биха могли да се възприемат и като интересни лирически „отстъпления“, рамкират творбите, написани са пределно изповедно, с патос или със силен полемичен заряд срещу онези отрицателни явления, които замърсяват идеалите в съвременността. Диалогичното начало е използвано в голяма степен; диалогизмът повишава градус на общуването, придава на творбите непосредственост и съкровеност. Така поетът е и в историята, и в съвременността. Героическите и творческите личности със своята съдба са критерият за достойно изживян живот, те са носители на онези импулси в човешкото съществуване, без които е невъзможен историческия прогрес на обществото.

Портретната и въобще персонажната лирика има свои закони, чието съблюдаване е в основата на всеки поетически успех. Тук много умело трябва да се долови и изобрази атмосферата, която огражда личността, да се напишат характерните подробности и детайли, да се усетят духовните излъчвания на личността. Възможно е да се подходи и лиро-епически, като повествователният, разказният момент ще има своето място. Матей Шопкин е избрал преди всичко лирическия принцип и в най-добрите находки от този му подход се оглежда успехът. Тук възможностите са творчески по-ограничени, но авторът е успял да вгради своите вълнения в избраната форма. Попаденията са различни: от семплия стих — например стихотворението за Ракитин, изпълнено и с метафорични значения — до разгърнатия образ-символ в редица творби.

Стихотворението за Димчо Дебелянов започва в характерната за неговата поезия тоналност (с въвеждащия епиграф „И в кротък унес чака тя/да дойде нейното дете“):

Тиха привечер — тиха и синя,
тихи люлки от думи плете: —
Ще се върнеш ли някога, синее?
ще си дойдеш ли, мое дете?

Лъхва вятър — забравен, далечен,
пламват южните сухи тревни.
И обречен, през грохот картечен,
Дебелянов към гибел върви.

Ще се върнеш ли? — майката пита,
към земята привела глава.
Няма никой. И само гранита
слуша нейните тъжни слова.

Така зазвучава този тъжен разказ за вечното очакване на майката — свиден образ и от лириката на Димчо, — за да завърши с изразителната поанта-преживяване, натоварена със символни значения:

И приижда войнишката орис,
натежала от гняв и лъжи.
Няма никой. И само в простора
синя птица спокойно кръжи.

Звезден прах по крилете ѝ грее
и луната венец ѝ плете. . .
Скръбна майко, погледай към нея —
към душата на своето дете.

Тези примери ни дават категорична представа за стиха, изпълнен с прочувственост и задушевност, и навярно в тази посока са едни от най-добрите сполуки на автора. И затова ми се струва, че след „Пирински балади“ на Евтим Евтимов това е стихосбирката, която продължава най-цялостно и пълно съвременните ни постижения при художествено-творческото моделиране на героичното, и то по един спонтанен, песенно-органичен начин.

Матей Шопкин е от тези наши съвременни поети, които, верни на своя натюрел, са винаги устремени към усвояване на нови духовни пространства като проблематика и нравственост. Както се постаряхме да докажем, при него патосното начало и интимната доверителност на подхода нерядко са в неразлъчима сплав, вплетени в словесно-образната тъкан на стиха-откровение. Така се раждаха и книги, изпълнени с категорична гражданска насоченост и всеотдайност, и стихосбирки, в които интимният момент взема връх като доказателство за всепобеждаващата любов и обричане („Нежност“, 1984). Животът с неговата пулсираща динамика, героично-патриотичното като изява и чувство са сред онези координати, които определят най-значимото от този и патетичен, и лирико-драматичен свят.

Със своята поетическа отзивчивост, лирическо неспокойствие и вдаденост в искреното слово Матей Шопкин ни се представя като неспокоен, търсещ творец. Поет, който знае цената на стиха-откровение и който се стреми да бъде верен на своята първа поетическа дума, да бди непрестанно „при корена на българския род“. . .